

PIONEER HUNGARIAN WOMEN IN SCIENCE AND EDUCATION [ÚTTÖRŐ MAGYAR NŐK A TUDOMÁNYBAN ÉS AZ OKTATÁSBAN]

A tizenkilencedik századi Európában még az élt a köztudatban, hogy az intellektuális munkát végző nők fizikailag visszafejlődnek, elveszítik női jellegüket, végül nem tudnak gyermeket szülni. Az Akadémiai Kiadó könyve tizenhárom magyar tudós nő életművén keresztül mutatja be, milyen apró lépéseken keresztül alakult át ez az elképzelés a nők és a tudományos gondolkodás viszonyáról Magyarországon a tizenkilencedik század eleje és a huszadik század közepe között. A történeti áttekintés a reformkortól az államszocializmusig ível, s tételezi mind a 'nőiség', mind a 'tudomány' fogalmának változását az átalakulás folyamatában, melynek kortárs vetületeit a sorozat később megjelenő második, magyar nyelvű kötetéből ismerhetjük majd meg.

Az angol nyelvű kötet célkitűzése, hogy láthatóvá tegye néhány kiemelkedő tudományos teljesítményt nyújtó magyar nő szakmai és életpályáját itthon és külföldön, és bekapcsolja őket hasonló nemzetközi áttekintésekbe. A szerkesztők a történelmi Magyarország területéről származó, 1945 előtt született, tíz különböző tudományterületet művelő tizenhárom úttörő tudóst válogattak be a gyűjteménybe, akik elsőként érték el bizonyos tudományos eredményeket vagy pozíciókat. A tíz tanulmány kívülállók számára is jól érthető, informatív módon foglalja össze a tudósok sikereit és nehézségeit. A kötet a Bollobás Enikő vezette Magyar Tudományos Akadémia Nők a Kutatói Életpályán Elnöki Bizottsága égisze alatt valósult meg.

Elsőként a 19. század elejének nőoktatási mozgalmaival ismerkedhetünk meg. Pukánszky Béla tanulmánya a reformkori nőoktatás helyzetét mutatja be Fáy András, valamint Brunszvik Teréz és Teleki Blanka grófnők oktatásszervezési törekvéseinek tükrében. Cristian Réka írása a dualizmus korában működő erdélyi régészről, Torma Zsófia személyes és anyagi áldozatvállalását követi nyomon a prehistorikus Tordos-kultúra feltárása és dokumentálása terén, egészen a lassan érkező és vegyes nemzetközi tudományos elismertségig. Kéri Katalin cikke Degenfeld-Schomburg Berta csillagász 1885-ös felfedezésének krónikája, amikor is a bárónő elsőként észlelt egy extragalaktikus szupernovát, az Androméda S-t, bár semmi elismerést nem kapott érte. Bruckner Éva három orvosnő lemondásokkal teli életét és önfeláldozó gyógyító tevékenységét mutatja be a századforduló előtt és után: Hugonnai Vilma tizenöt éves küzdelmét svájci orvosdiplomájának honosítására, majd Steinberger Sarolta nőgyógyász és Genersich Margit szemész helyét a magyar orvostársadalomban.

A 20. század elejéről tudósít Arany Zsuzsa a sokoldalú entellektüel, Dienes Valéria matematikai, esztétikai, filozófiai és táncművészeti tevékenységét végigköve-

tő fejezete. Dienes szerezte meg az első magyar doktorátust esztétikából, emellett Henri Bergson hivatalos fordítója volt, s Babits Mihály 1934-ben a magyar filozófiai nyelv megújításáért Baumgarten-díjat adott át neki, de a világháború után már nem folytatott kultúraépítő tevékenységet. Varga Andrea írása a mineralógus Dudich-Vendl Mária kalcitok analizálásában elért eredményeivel és középiskolai tanártól debreceni egyetemi professzúráig vezető szakmai előmenetelével ismertet meg. Zámboné Kocic Larisa fejezete feltárja számunkra Csapody Vera, a közismert botanikus és illusztrátor mozgalmas életének és pályájának összefonódásait: Csapody matematika-fizika szakos középiskolai tanárként kezdett, majd a Sophianum leányiskola igazgatója volt ötvennyolc éves koráig, amikor is 1948-ban elbocsátották. Mint osztályidegen, csak 1951-ben kapott újra kutatói állást a Magyar Nemzeti Múzeum Botanika osztályán, az addig évtizedeken át hobbiból űzött illusztrációs tevékenységének köszönhetően. Szabó Péter Gábor cikke Péter Rózsa matematikus számelmélet, szimbolikus logika, informatika terén végzett munkáját magyarázza el közérthetően, miközben Péter Rózsa 1939 és 1945 közti illegális tanári tevékenységéről, az utána elért tudományos pozícióiról, úttörő akadémiai tagságáról, sőt, hobbijairól is kapunk információkat. Dalos Anna esszéje Prahács Margit pályáivét mutatja be, aki zongoratanárnőből muzikológus lett, az első női egyetemi professzor a fővárosban, majd könyvtárigazgatói és kutatói pozíciót kapott a Zeneakadémián. 1945-ben leváltották, de 1947-ben visszavették, bár a háború előtti jobboldali nézetei miatt publikációs tevékenységet ekkor már nem folytathatott.

A kötet zárófejezete Hargittai Magdolna izgalmas írása Banga Ilona biokémikus tudományos munkájának eredményeiről, amely bemutatja, miért nem hozták meg felfedezései Banga számára a megérdemelt tudományos elismerést és intézményi pozíciót. Banga a háború előtt Szent-Györgyi Albert asszisztense volt Szegeden, ahol két területen, a C-vitamin hatásmechanizmusának és az izom-összehúzódnás biokémiai hátterének felfedezésében is aktívan együttműködött a professzorral. Mint ismeretes, Szent-Györgyi az első eredményért Nobel-díjban részesült. Mint az írásból kiderül, az izom-összehúzódnással foglalkozó kutatás végső fázisát a professzor Straub Brúnónak engedte át, aki az eredményeket publikálta, majd ennek köszönhetően egész életében magas tisztségeket töltött be. Banga 1945-ben Budapestre költözött, férjhez ment Baló József patológus professzorhoz, s bekapcsolódott annak érlelmeszesedés-kutatásába, mely során analizálta és kristályosította az érlelmeszesedésért felelős enzimet. Banga tehát három világszínvonalú biokémiai felfedezésben vett részt, amelyből az első kettő Nobel-díjra is érdemésítette volna – ehhez képest élete végéig docens maradt, és a Magyar Tudományos Akadémia sem választotta be tagjai közé.

Milyen tehát a tudós, ha nő? Noha a kötet esszéi elvétele utalnak lehetséges általános női jellemzőkre a tudományos munkában, nem erre a kérdésre keresik a választ. Sokkal inkább azt vizsgálják, milyen változásokon keresztül jut el bizonyos szakmák és tudományterületek társadalmi megítélése odáig, hogy nők is

szerepet, vagy akár vezető pozíciót kapjanak bennük. Például az orvostudományban egy nő először ápolónő vagy bába lehetett, lassan nyílt meg az orvossá válás lehetősége általában, Magyarországon pedig még az európai helyzethez képest is jóval lassabban. Mária Terézia 1769-ben alapított orvosképzést Nagyszombatban, s ez jelenti a magyar orvosképzés kezdetét, ide azonban nők csak 1895-től iratkozhattak be medikusnak, és kaphattak diplomát, holott akkor ez Nyugat-Európában már elterjedt gyakorlat volt. Hugonnai Vilma Svájcban szerzett orvosi diplomájának honosítását ezért utasították el 1880-ban, s ezért csak tizenhét évvel később ismerték el. Az első női orvosok leginkább nőgyógyászként praktizáltak, s csak a huszadik században vált illendővé más szakterületre specializálódni. Hasonló változás, hogy a tudományos tevékenység először úri elfoglaltságnak számított, mert jelentős magánvagyon kellett a műveléséhez (például: Degenfeld obszervatóriuma, Torma ásatásai), majd a századforduló modernizációjának, társadalmi átalakulásainak köszönhetően a középosztálybeli hölgyek is bekapcsolódhattak a tudomány intézményes művelésébe. A tudományos eredményekkel megszerezhető intézményes pozíciók sora is kirajzolódik a sok „elsőségből” – egyetemi diploma, doktori disszertáció, habilitáció, professzúra, akadémiai levelező tagság, akadémia rendes tagság, akadémiai tisztség követik egymást, ahogyan azt ma adótnak vesszük.

A múltbéli sikerek és mellőzések krónikái megérintik az olvasót, ihletet adnak a továbbgondolásra. Mit értek el a kiemelkedő elődök, és mit áldoztak fel? Menynyit tudunk vajon róluk és milyen forrásokból? Például Kertész Erzsébet *Vilma doktorasszony* (1965) című regénye hogyan ábrázolja ezeket a változásokat Hugonnai életében? Vajon a humántudományi tevékenységet művelő nők értek-e el eredményeket ebben az időszakban? Általánosabban rákérdezhetünk arra is, vajon milyen hasonló történeti áttekintést lehetne készíteni konkrét képzőhelyekhez kapcsolhatóan, ahogy Séllei Nóra tette a *Professzornők a debreceni egyetemen* című tanulmányában.

Összességében a kötet olvasmányos és tanulságos írásai, melyek bibliográfiával, képekkel is kiegészítik a fordulatos történeteket, minduntalan felvetik a jelennek szóló kérdést: hol tartunk mi, hogyan alakul a nők tudományos teljesítménye, valamint e teljesítmény és elismertség viszonya ma Magyarországon?

(Cristian Réka Mónika – Kérchy Anna szerkesztők: *Pioneer Hungarian Women in Science and Education [Úttörő magyar nők a tudományban és az oktatásban]*. Sorozatszerkesztő: Bollobás Enikő. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2022, 151 o.)

Kovács Ágnes Zsófia

PhD, dr. habil., egyetemi docens
Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Amerikanisztika Tanszék